

ОСОБЛИВОСТІ КОРОВАЙНОГО ОБРЯДУ
ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО Р-НУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(на матеріалах експедиції Державного наукового центру захисту
культурної спадщини від техногенних катастроф, 2009 рік)

В українській весільній традиції коровайний обряд посідає особливе місце в структурі традиційного весільного дійства, тому що здавна хліб символізував добробут, плодючість і продовження роду. Такий високий зміст хліба-короваю існує й донині в поліському коровайному обряді. Як і колись, він дотепер залишається головним обрядовим хлібом.

Традиція випікання короваю в одному з найбільш архаїчних осередків Полісся добре збережена і має безліч варіантів, і ці відмінності в обрядових діях добре простежуються в межах однієї місцевості.

Метою даної статті є аналіз коровайного обряду певної території, дослідження його обрядової функції, визначення спільних рис і регіональних особливостей у процесі виготовлення короваю.

Готуючись до весілля, батьки завчасно намагалися приготувати для короваю муку найкращого гатунку. З цієї метою використовувалось пшеничне та житнє борошно.

Одним із перших етапів коровайного обряду є запрошення на коровай. Запрошували на випікання короваю молодий (Малі Телковичі) або ж мати молодого (Воронки, Озерці).

Виконавцями коровайного обряду найчастіше виступали лише жінки з роду, які добре живуть у шлюбі та мають хороші сім'ї. „У нас кличуть оно таких де щасливі” (Більська Воля). Важливим при виборі коровайниць було ще й те, чи вміють вони добре приказувати, „от такі без'язики, то не посилали (в коровайниці – Р.Ц.)” (Полиці).

На обстежуваній території спостерігається традиція випікання короваю лише в молодого. Випікали його у переддень шлюбу, найчастіше в суботу ввечері (Воронки, Степангород, Бишляк), або ж у п'ятницю (Хиночі, Більська Воля, Озерці, Мульчиці). Як виняток, у селі Полиці коровай пекли ще в четвер.

Розчиняти, місити та випікати коровай запрошували парну кількість жінок, „по парах ішли” (Більська Воля).

Як правило, пекла коровай „хрищона, да сестри, да родня, братови жинки” (Степангород). Окрім „хрищоних”, рідних, у коровайниці „сусід скликали” (Хиночі, Полиці).

Найчастіше коровай розчиняє „хрищона”. У с. Бишляк спостерігаємо традицію, коли випікати коровай ідуть „хрищона від молодого і від молодеї”. Вони ж і розчиняють коровай, місять, і сажають його в піч.

У Полицях також зафіксована традиція випікання короваю двома коровайницями, а в с. Городок місила коровай одна коровайниця.

Як виняток, інформантка в с. Більська Воля повідомила, що „в нас – то тут пече мати рідна. А коровай матері не можна пекти”.

Заходячи в хату, коровайниці віталися „слава Богу”, „на віки Богу слава”(Хиночі), „хай дає Бог молодим щастя, здоров'я, всього доброго”(Озерці).

На коровай з „порожніми руками ни йдуть”(Озерці). Коровайниці несли з собою мисочку муки, яйця, цукор, масло, або хлібину. Вони приходили святково вдягнені. У селі Полиці коровайниця, „як іде на коровай, то припинає фартуха”.

Як приступали до короваю, то благословлялись: „Господи, благослови з щастям, здоров'єм, життем. Шоб були шасливі, багаті. Шоб у них (молодих – Р.Ц.) біди ни бульо”(Більська Воля); „Дай, Боженько, шоб в добру пору почали, а в лучшу кончили. Шоб все було добре, шоб Бог послав все добре”(Хиночі); „Шоб коровай гарний вдавса”(с. Малі Телковичі).

Перед виготовленням короваю коровайниці „помолилися, помили руки, да й почали місити”(с. Малі Телковичі).

У селі Мульчиці коли місили, то співали:

- 1. Де ж ти, Андрійко, воду брав,
Хто ж тобі коровай розчиняв?*
- 2. Брав я водицу й у Стирі,
Розчинили коровай матирі.*
- 3. Де ж ти, молодий, воду брав,
Хто ж тобі коровай замішував?*
- 4. Брав я водицу в криници,
Замисили коровай систрици.*

Розчиняли коровай найчастіше на воді, бо якщо на молоці, то казали, що жінка „буде ленива чи брехлива”(Городок).

У Більській Волі зафіксоване цікаве повідомлення про те, що в коровай „даже яічок не мона було бити, кажуть, молоді будуть битися. Брали та тако душили, а тоді лупшайки вибирали”.

Колись коровай місили в „ночовках”(ночвах), які стояли на стільці (Малі Телковичі), або ж у дерев'яній діжці, яка стояла на столі”(Більська Воля, Степангород, Озерці). Значно пізніше то „вже у мисках все було”(Озірці).

Як вимішували тісто, то під дно діжки кляли гроші (копійки), щоб молоді були багаті, (Хиночі, Бишляк, Полиці).

У с. Мульчиці грошей у коровай не кидали. У с. Бишляки збереглася традиція класти на дно короваю тісто з чорнішої муки.

На коровай зверху „виліплюють усякї квіточкї такїї, калачикї” (Воронки), „пташечкї липили” (Озерці).

Як мають саджати коровай у піч, його „дубчиками обтикают, да рушником обв'язують, щоб він був рівенький” (Зелене), а в с. Бишляк коровай обставляли сухим очеретом, „щоб він в бік не пошов”.

Після виготовлення короваю, коровайниці мили руки. Ця вода, набуває особливого значення. Її виливали „под яблуню” або ж де люди не ходили (Хиночі, Полиці). Як є „пчолї”, то „под вулики ллють тую воду” (Полиці). Виливали „під молоде деревце” і співали: „вишенькї родітеса, а діточкї любітеса” (Малі Телковичі). У селі Озерці, окрім рук, мили ще й посуд, у якому виробляли коровай, а воду „виливали на яблуню шорущу, щоб молодї такї хорошї були, як та яблуня”.

У с. Мульчиці тією водою, що коровайниці мили руки, символічно „умивають батька з матерою”, а те, „шо осталоса, на садок виливають, на садові дерева”. Ці дії були символом любові та щасливого майбутнього молодих. Окрім води, мили руки ще й „водкою” (Бишляк).

Перед тим, як всаджували коровай у піч, її вимітали помелом. Найчастіше цю дію виконувала „хрищона”, вона ж і саджала у піч коровай (Полиці, Бишляк).

Коли всаджували коровай, то „коцюбою піч вигрібали і сипали сіль, щоб коровай не згорів” (Малі Телковичі).

Пекли коровай у „здоровому тазіку” (Воронки, Малі Телковичі).

Як сажали, то співали:

*Наша піч роготїла –
Куровая схотїла.
Прїпїчок засмеявса –
Куровая дождавса*

(Степангород)

Така увага до печі під час коровайного обряду пов'язана з тим, що на неї перенесена давня роль сімейного вогнища, вона символізувала об'єднання роду.

Перед тим, як всадити коровай у піч, потрібно було виконати певні ритуальні дії із ночвами (діжкою). Вимішаний коровай піднімали і „танцювали” (Малі Телковичі, Хиночі).

У селах, де обрядодії з ночвами та діжкою не фіксуються, їх виконували пікною лопатою.

Як всадять коровай, то з лопатою „скачут да танцюють, лопатою три рази поднимут перед піччю”(Хиночі); „Із дерев'яною лопатою бігали по кутках, танцювали” (Степангород); „коровай посадят в піч, да коровайниці виходят, да музика грає, да вже танцюють коровайниці з тоєю лопатою” (Мульчиці).

Посадивши коровай, влаштовували частування, котре, як правило, тривало, доки він не спечеться. „Колись у нас гуляли курова я ше лучше, як і свадьбу” (Малі Телковичі); „на короваї є музика, гармошка грає, бубен” (Хиночі).

За столом коровайниці співали:

*Коровайнички-тиліпайнички,
Ви їй ни напивайтися,
Як усадили коровай їй у піч,
То їй ни забувайтися.*

(Озерці)

В окремих селах збереглася цікава традиція коровайного обряду, коли найстаршу коровайницю клали коло печі глядіти коровай. Дружки хочуть вкрасти той коровай, „а вона вже їх не допускає, да коцобою їх” (Мульчиці); „Під піччю, де лежать дрова, то ложать хрищоную. Вже її поднимуть, виймут коровай, да вже сядают за стіл” (Бишляк). За столом співали:

*Обозавса коровай
У печи стоячи,
Шо ви п,ете, гуляете,
А по мні не дбаєте.*

(Полиці)

Наступним етапом коровайного обряду було виймання короваю з печі. Коли його витягали, то „бувало такеє, шо устя теє розбирают. Да вже всі радіють, шо такий коровай виріс, да буде вже гарне „життє”. Це відображено і в місцевому пісенному фольклорі:

*Ой де ж тії ковалі живуть,
Що гострій мечі куют.
Будем піч розбивати,
Коровай доставати.*

(Мульчиці)

Як коровай виймуть із печі, то „по голові били лопатою, хто є в хати” (Бишляк), а в с. Полиці та Бишляки з короваєм танцювали: „Виймут куровай із печі і танцюють з ним у хати” (Бишляк).

За зовнішнім виглядом спеченого короваю намагалися вгадати майбутнє подружнє життя наречених. Якщо коровай не вдавса, то буде нещасливе життя в молодих: „чи то така пора, чи то така судьба” (Зелене); „як поколетца, розколетца, то буде недобре” (Більська Воля); „якшо коровай не вдавса, то житні доброї ни буде”(Мульчиці); „було в людей, що коровай западав, але дякувати Богу вже й діти погодували, живуть”(Полиці). Коли коровай „не вдавса, то пекли другого” (Бишляк, Озерці).

Спечений коровай клали на вічко хлібної діжки. Вічко перевертали, застеляли „ручником”, клали на дно дрібні гроші і тоді ставили коровай (Більська Воля).

У с. Озерці дно вічка діжки застеляли соломою, накривали рушником і ставили коровай.

Господар мусив викупити спечений коровай. Цей звичай оспіваний у місцевому пісенному фольклорі:

*Чи є в цій хати господар,
Нихай викупить
Од коровайниць коровай.*

У с. Полиці коровайниці ставали по колу, бралися за коровай, тоді „приходив хазяїн із матирою”, і вони викушляли коровай.

*Ой вийди, вийди, наш батенько з комори,
Частуй, частуй, коровайницею доволі.
(Мульчиці)*

Господар ставив горілку, закуску та обов’язково частував коровайниць медом (Полиці).

Аналіз викладеного вище засвідчує, що польовий матеріал, зібраний на даній території, дає точне уявлення про місцеві особливості коровайного обряду. Він може стати додатковим джерелом для розуміння витоків народної світоглядної традиції, духовної спадщини минулого.

На жаль, сучасна цивілізація призводить до руйнування духовних цінностей народу, зокрема ритуалів традиційного коровайного обряду, які поволі відходить у небуття, але водночас все ще залишаються важливим компонентом в історичній пам’яті народу.